

שיחות הרב צבי יהודה זצ"ל לפרשת השבוע סידרה ב'

שלח

1

חטא המרגלים ומעשה העגל

חטא המרגלים היה יותר חמור ממעשה העגל. מעשה העגל לא היה עבודה-זרה ממש¹, וכן לא כל העם כולו חטא בו, אלא שלושת אלפים איש בלבד¹. מכל-מקום הוא חמור לפי מדרגת העם, ו"הגדול — מי שחטאיו ספורים"². ולכן נשאר הכתם של מעשה העגל לכל הדורות, "וביום פקדי ופקדתי"³. וכן כתוב ב"אורות" שלולא חטא העגל, היו נכנסים לארץ-ישראל כלי מלחמות⁴. עם-כל-זה, חטא המרגלים היה יותר חמור⁵. במעשה העגל, לאחר משפט ודיון סודרו הדברים וחזרו לתיקונם. אבל לאחר חטא המרגלים, לא היתה התפיסות אלוהית, והדור נפסל לגמרי, כמו שנאמר: "ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה"⁶.

"לא נוכל לעלות"

10 "ויציאו דבת הארץ"⁷. מה היתה דיבתם על הארץ? "ארץ אכלת יושביה וכו'"⁷. אבל העיקר הוא הפחד וחולשת האמונה. הארץ אינה בשבילנו "כי עז העם"⁸, "לא נוכל לעלות אל העם"⁹. דיבת הארץ אינה על עצם הארץ. אין מי שיכחיש שהארץ טובה היא¹⁰. הארץ טובה היא, אבל היא אינה בשבילנו, אי-אפשר לנו לעלות אליה, "לא הולך לנו".

העם והארץ

2

גישה זו שהארץ שהבטיח ד' לאבותינו אינה בשבילנו ואינה מתאימה לנו, היא חטא נורא ואיום. ד' כרת אתנו ברית להיות לו לעם, ואין עם בלא ארץ. כי לכל דבר יש נשמה וגוף. התורה היא נשמת העולם, ישראל קדמו לעולם¹¹, והתורה קדמה לעולם¹². ושניהם ענין אחד. הקדוש-ברוך-הוא הסתכל בתורה וברא את העולם¹³. מתוך התורה נברא העולם-הזה החומרי והגיאוגרפי. לעולם החומרי והטכנולוגי יש פנים. כמו שלאדם יש נשמה, כך גם לעולם יש נשמה. התורה היא הנשמה, הפנים של העולם. לכל דבר יש פנים וחוץ — אין גוף בלי נשמה ואין נשמה בלי גוף. כך הוא אצל האדם הפרטי ולא פחות מזה אצל האדם הצבורי. לכלל-ישראל יש תוכן פנימי, "חלק ד' עמו"¹⁴. גם לכללות האדם הנברא בצלם אלוהים בכל גזעו¹⁵, יש פנים וחוץ. לכן דבר מציאותי וטבעי הוא שבאנושות יש חלק פנימי, "חלק ד' עמו", ששייך לנשמתיות של האדם והעולם. מתוך-כך הכרחי הדבר של"חלק ד' עמו" מתאים חלק מכדור-הארץ, שהוא חלקו ונחלתו. העולם-הזה נברא כך שיש בו חלק מיוחד ששייך לעם הזה. קדושת העם וקדושת הארץ מתאימות זו לזו. "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ"¹⁶, רק בארץ הם גוי אחד¹⁷.

ברכה בתורה תחילה

3

בגמרא נדרים ובבא מציעא יש מאמר חז"ל שמופיע עם הקדמה מיוחדת: "מי האיש החכם ויבן את זאת?¹⁸ דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירושוהו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו"¹⁹. רבונור-של-עולם, שהוא מקור החכמה והנבואה, הוא בעצמו המפרש. "על מה אבדה הארץ?^{18,19} לכאורה, אין זה מובן. וכי איננו יודעים למה אבדה הארץ ולמה היתה גלות? בית-ראשון נחרב מפני שפיקוד-דמים גילוי-עריות ועבודה-זרה, ובית-שני מפני שנאת חנם²⁰. אלא

שרבונור-של-עולם בעצמו פירש. "ויאמר ד', על עזבם את תורת²¹ — שלא ברכו בתורה תחילה"¹⁹. מכיון שלא ברכו בתורה תחילה, לא הועילה להם כל למדנותם וכל חסידותם. מה נמצא בברכה שלפני לימוד תורה? "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו"²². יש לגשת אל התורה מתוך השקפת עולם ש"בחר בנו מכל העמים" ואם לא, יש חסרון באמונה, וממילא בתורה. זאת דעה אלוהית מקורית על ענין אובדן הארץ.

"כי בחר ד' בציון"

4

העם האלוהי הזה, מין בני אדם המיוחדים האלה, מופיע בצורה ממשית בעולם-הזה. מובן מאליו שלכל עם בעולם-הזה שייכת ארץ. לכן בד בבד עם "כי יעקב בחר לו יה"⁴¹, מוכרח להיות "כי בחר ד' בציון"⁴². קדושת הארץ מתאימה לקדושת העם. המציאות הקדושתית של הארץ היא נצחית, ושייכת לענין הופעת ד' בדורות עולם בנצח ישראל. "אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל"⁴³. יש לתפוס באחדותיות את מעשה ד' התמים ואת העובדה האלוהית בכדור-הארץ ובעם ישראל. עם ישראל וארץ-ישראל הם מציאות אחת, שלמות אחת. רבונור-של-עולם ברא את העולם ויצר עם אלוהי מיוחד, "עם זו יצאתי ליי"⁴⁴. שיש לו מציאות על פני כדור-הארץ, לכן מובן מאליו שיש לו חלק מיוחד מכדור-הארץ. ולחלק זה יש קדושה מיוחדת, עד כדי כך ש"אירא דארץ ישראל מחכים"⁴⁵.

5

חטא המרגלים לא היה בהוצאת דיבה על הארץ בעצמה, אלא בסלידה מהשייכות ההכרחית שלנו לארץ. וזה הקלקול באמונה היותר נורא ואיום⁴⁶. מפני שהעם הזה נמצא על פני כדור-הארץ, לכן הכרחי והגיוני במובן אלוהי והיסטורי שיהיה לו חלק מיוחד בכדור-הארץ. "חלק ד' עמו, יעקב חבל נחלתו"⁴⁷. ענינו של העם בתור חלק אלוהי של האנושות וענינה של הארץ בתור חלק אלוהי של כדור-הארץ, הם שני צדדים הקשורים יחד. שנים שהם אחד. אין לחשוב אחרת בשום פנים ואופן. במידה שאין הבנה זו ממלאה את כל ההכרה, יש מקום לקלקולים באומה. זאת הנקודה היסודית של חטא המרגלים.

קדושת הארץ וקדושת העם

10 ישראל דומים למלאכים⁴⁷, אבל הם מופיעים בתור עם הנמצא בעולם-הזה, ועם המופיע בעולם-הזה צריך מקום אחיזה להניח עליו את רגליו, מקום אחיזה לבנות ישיבות ובתים ולנטוע גנים וכרמים. לכן כל סדר הגאולה, מתחיל בקיבוץ גלויות שהוא גדול "כיום שנבראו בו שמים וארץ"⁴⁸, "ובנו בתים ונטעו כרמים"⁴⁹. יש אומרים שהעם צריך ארץ כדי שיהיה לו מקום לקיים בו מצוות⁵⁰. זו תפישה חלקית, ויש מקום להבין את הדברים ביסודיותם. בורא עולם הוא בורא "ימות עולם ושנות דור ודור"⁵¹, הוא בורא את ההיסטוריה, לכן הכרחי שתהיה שייכות בין עם ישראל לארץ-ישראל, כ"קדירה וכיסויה", כדברי חז"ל⁵². האם קדושת העם קודמת או קדושת הארץ קודמת? במובן אלוהי, קדושת הקרקע — קדושת ארץ-ישראל וקדושת ציון וירושלים — קודמת, ועל גביה מופיעה קדושת ישראל. אמנם הם שני דברים שהם ענין אחד, אבל קדושת הארץ קודמת, כפי שמתברר בנוסח פסוקי דזמרה⁵³ שבסדר התפילה שהוא המשך תורה שבעל-פה. אגב ענין זה, יש מקום להבין את הביטוי: תלמוד.

"יהי כבוד"

יחד עם זה יש בסידור שלנו עוד פסוקים לפני פסוקי דזמרה. פסוקי דזמרה מן הסתם תוקנו על-ידי חכמי הגמרא עצמם⁶⁵. לעומת זאת, לקט הפסוקים הוא מתקופת הגאונים. תחילה יש לקט גדול של פסוקים המתחיל ב"הודו", ולאחריו לקט לא כל-כך גדול: "יהי כבוד". כשמתבוננים ב"יהי כבוד", רואים שאין זה סתם אוסף בלי סדר. יש בו שני חלקים: החלק הראשון הוא אוניברסלי קוסמולוגי

כללי — "יהי כבוד ד' לעולם, ישמח ד' במעשיו"⁶⁶, ועוד פסוקים דומים. החלק השני הוא לאומי. מיוחד לנו. מוזכרות בו ציון וירושלים, בחירת ארץ-ישראל ובחירת עם ישראל. "כי בחר ד' בציון, אוה למושב לו"⁶⁷. "כי יעקב בחר לו יה"⁶⁸. ואחרי שתי הבחירות האמיתיות האלה של רבנו-של-עולם, יש פסוק שלישי הכולל את שתיהן, גם יחד: "כי לא יש ד' עמו ונחלתו לא יעזב"⁶⁹.

בחירת הארץ לפני בחירת העם

נפגשים כאן בשתי הבחירות: בחירת העם ובחירת הארץ. כשם שבחירת העם היא אלוהית, כפי שמבירים לפני שניגשים לקרוא בתורה, כך בחירת הארץ הזאת היא אלוהית. אבל בסידור הפסוקים שממקורות הגאונים, בחירת הארץ קודמת לבחירת העם⁶⁸.

לכאורה, מדוע יש צורך בארץ? יש נוסח "חרדי" שאומר: מפני שיש בחירה בעם, "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו"⁷², ויש לנו תורה מצוות ופרטי הלכות, אין ברירה ויש צורך בארץ לקיימם⁶⁹. לכאורה, בחירת עם ישראל היא העיקר היסודי ונמשכת מזה בחירת הארץ הזאת. אולם הגאונים, שהם ממשיכי הגמרא, סדרו תחילה "כי בחר ד' בציון"⁷² ואחר-כך "כי יעקב בחר לו יה"⁷¹. קדושת הארץ קודמת.

בחירת הארץ ובחירת העם, הן אחדות אלוהית שלמה שייכת לבורא עולם ובורא ההיסטוריה. הן ענין חיוני אחד שלם. לכן יש מקום להקדים את בחירת הארץ מצד בריאת העולם. "השמים שמים לד', והארץ נתן לבני אדם"⁷⁰. קודם מופיע היסוד העיקרי של הארץ הזאת והקרקע האלוהית הזאת, ואחר-כך מתברר ענין עם ד' בנחלתו, כקדירה וכיסויה, כמו שנמצא במדרש⁷². הארץ נתן לבני אדם — לבני אדם מיוחדים אלה שעליהם נאמר "אתם קרויין אדם"⁷¹. הא בהא תליא. העם והארץ הם שנים שהם אחד⁷².

שורש חטא המרגלים

לכן הארץ הזאת שייכת לנו בכל תוקף, בכל מלוא אלפי אחוזים, ולא פחות מזה. כאן היסוד העיקרי של חטא המרגלים: חוסר בירור החשבון האלוהי המציאותי הקוסמולוגי של שייכות העם והארץ. ממילא אפשר להבין מדוע הפגם הזה הוא יותר נורא ומרעיש ממעשה העגל⁷³. הוא זעזוע ביסוד המציאות, בעובדה האלוהית של שייכות העם לארץ והארץ לעם. זעזוע ביסוד סדר הבריאה של "כוננת ארץ ותעמד"⁷⁴, "תבל וישבי בה"⁷⁵. התוצאה מזה היא טרגדיה נוראה, שבמקום דרך קצרה של "אחד עשר יום מתורב"⁷⁶, התחדשה גזירה של ארבעים שנה. הדור ההוא נפסק ונחתך באופן יסודי, "ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה"⁶, ורק הדור הבא יתחדש וירש את הארץ. הנקודה היסודית שחסרה אצל מוציא דיבת הארץ, היתה נקודת ההכרה והאמונה בחיוניות השלמה של העם והארץ. לכן דור זה נחתך לגמרי. אבל הארץ שייכת לכלל-ישראל, והדור השני יבוא הנה.